

TRABZON' DA OSMANLI DÖNEMİ YAPILAN TARİHÎ ÇEŞMELERİN MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ VE KORUMAYA YÖNELİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Analysis of The Architectural Features of the Historical Fountains Constructed in Trabzon in the Ottoman Period and Evaluation of Their Conservation

İbrahim AKTÜRK

Öğr. Gör, Avrasya Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, ibrahim.akturk@avrasya.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7121-8846

Derleme Makalesi/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 10.03.2021
Kabul/Accepted: 27.08.2021

DOI:

10.51592/kulliyyat.894387

Anahtar Kelimeler

tarihî çeşme, Trabzon Osmanlı Dönemi çeşmeleri, koruma, koruma sorunları.

ÖZ

Tarihi çeşmeler Türk Mimarisi' nde önemli yeri olan sanatsal ve kültürel değere sahip yapılardır. Suyun yaşamın kaynağı olması bakımından çeşmeler ön plana çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemi' nde konutlara kolayca su şebekelerinin ulaşamadığı zamanlarda kentlerdeki stratejik noktalara inşa edilen çeşmeler halkın yaşamında gerekli olmuştur. Kentlerdeki sokakların şekillendirilmesinde ve birer sanat eseri olmaları çeşme yapılarının önemini daha da pekiştirmektedir. Mimari ve işlevsel özellikleriyle eski dönemlerde sosyal hayatın merkezlerinden biri olan çeşmeler günümüzde koruma sorunları ile karşılaşmaktadır. Tarihi çeşmelerin kentlerde korunamayıp yıkıma kadar giden süreç yaşadıkları gözlenmektedir. Trabzon kent merkezinde bulunan tarihi çeşmeler Anadolu' da yer alan diğer çeşme yapıları gibi yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Trabzon kentinde Osmanlı Dönemi' nde inşa edilen tarihi çeşmelerin birçoğu günümüze ulaşamayıp yıkılmıştır. Bazılarının günümüze ulaşmış ancak pasif durumda, bazılarının da aktif ancak hasarlı durumda oldukları görülmektedir. Çalışma genelinde literatür araştırmaları sonucunda Trabzon' da yer alan tarihi çeşmelerin mimari özellikleri incelenmiş ve kent genelinde tipolojik açıdan kategorize edilmiştir. Mimari yapıları ve tarihsel değer özelliklerine göre daha ön planda olan çeşmeler detaylı olarak açıklanmıştır. Trabzon' da bulunan tarihi çeşmelerin genel yapısı analiz edilerek korumaya yönelik öneriler verilmiştir.

ABSTRACT

Historical fountains are structures with artistic and cultural value that have an important place in Turkish Architecture. Fountains come to the fore as water is the source of life. Especially in the Ottoman Period, when the water networks could not easily reach the houses, the fountains built at strategic points in the cities became necessary in the life of the people. The fact that they are works of art in shaping the streets in cities further reinforces the importance of fountain structures. Fountains, which were one of the centers of social life in ancient times with their architectural and functional features, are facing protection problems today. It is observed that historical fountains could not be preserved in the cities and lived a process leading to destruction. Historical fountains in Trabzon city center are in danger of extinction like other fountain structures in Anatolia. Many of the historical fountains built in the Ottoman Period in the city of Trabzon have not survived and were destroyed. It is seen that some of them have survived but in a passive state, and some of them are in an active but damaged state. As a result of the literature research throughout the study, the architectural features of the historical fountains in Trabzon were examined and categorized in terms of typology throughout the city. Fountains, which are more prominent according to their architectural structures and historical value features, are explained in detail. The general structure of the historical fountains in Trabzon has been analyzed and suggestions for protection have been given.

Keywords

historical fountain, Trabzon Ottoman Period Fountains, conservation, conservation problems.

Atıf/Citation: Aktürk, İ. (2021), “Trabzon’da Osmanlı Dönemi Yapılan Tarihi Çeşmelerin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi ve Korumaya Yönelik Değerlendirilmesi”, *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 14(Ağustos), 137-151.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İbrahim AKTÜRK, ibrahim.akturk@avrasya.edu.tr

GİRİŞ

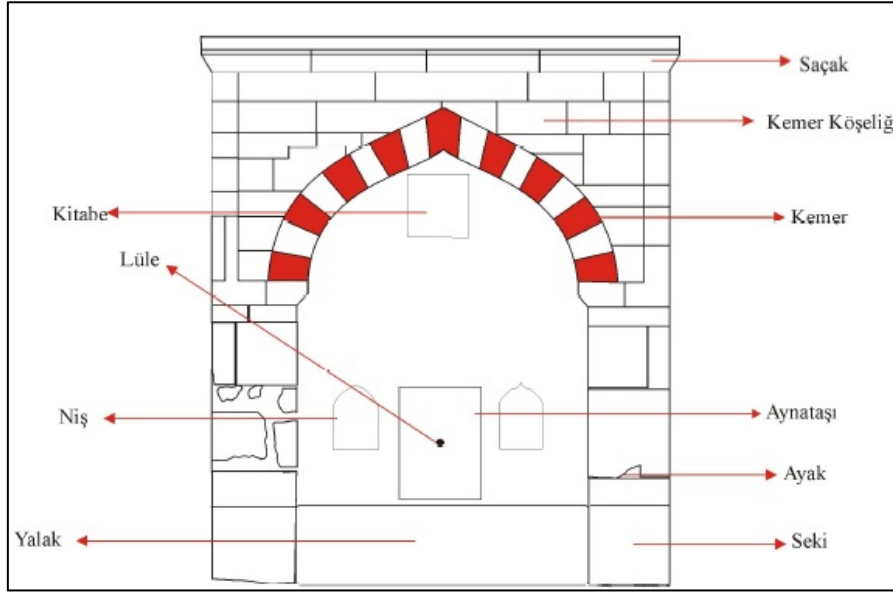
Hayatın kaynağı olan su insanların yaşamında büyük öneme sahiptir. Suyun hem sağlık hem temizlik aracı olarak kullanılması hem de eski uygarlıkların yerleşim kararlarına katkısı tartışılmaz konudur. Toplumların gelişmesi suyun varlığına ve su yapılarının halka ulaşmasına göre şekillenmektedir. Su yapıları içerisinde hem halkın kullanması hem de insanlara hayır amacıyla yapılan çeşmeler özellikle Osmanlı Mimarisi’ nde geniş yer bulmaktadır. Osmanlı Dönemi’ nde çeşme yapıları oldukça gelişmiş ve mimari değer taşıyan anıtsal eserler olarak kentleri süslemektedirler.

İnsanın özünde ve yaşamında suyun yerinin büyük olması bakımından birçok dinde ortak özellik olarak su yapıları öne çıkmaktadır. İslam dininde de sağlığa ve temizliğe önem verilmesi bakımından suyun varlığı gerekmektedir. Osmanlı Devleti’ nde İslam gelenekleri gereğince suyu halka ulaştırmanın çok sevap olduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak Osmanlı Dönemi’ nde kentin çeşitli bölgelerinde çeşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda çeşmeler, insanlara verilen hizmetin yanında kent yapısının oluşmasına da katkı sağlayan estetik tesislerdir (Almohamad 1988; Arslan 2011; Özen vd., 2010). Eski kent merkezlerinde veya merkezden uzak yerleşim alanlarının kesişim noktalarında bulunan çeşmeler, suyu insanlara ulaştıran yapılardır. Aynı zamanda mahalle ve sokakların oluşmasını belirleyen ve çeşitli malzemelerden yapılmış eserler olarak kentsel çevrede yer almaktadırlar. Çeşme yapıları sadece işlevsel özelliği ve sokakların belirleyicisi olarak değil bunların yanında insanların eski zamanlarda buluşma noktası olarak bilinen sosyal çevrenin yaşandığı merkez alanlarıdır. Günümüzde insanların buluştuğu sosyal mekanlar, alışveriş merkezleri gibi kapalı veya açık kentsel alanların görevini bir nevi üstlenen çeşme yapıları bu açıdan geçmiş dönemlerde insanların sosyal ilişkilerinin geliştiği bölgelerdir. Ayrıca tarihi çeşmeler özellikle kamu yapıları veya büyük dini yapıların çevresinde yapılmaları bakımından birçok insana hizmeti ulaştırması bakımından da değerli yapılardır.

Çeşme, çoğu herkesin yararlanması için düzen altına alınmış oluk veya musluk iken bir başka tanıma göre içme veya suyun akıtılması amacıyla yapılan hazneli, borulu, musluklu yerdir (Kuban, 1987). Farsça göz anlamına gelen “çeşm” sözcüğünden türeyen çeşme kentlerde mimari anlamda herkesin yararlanması için düzen altına alınan bir suyun sistematik olarak akıtıldığı yapı olarak açıklanmaktadır. Çeşme yapıları Anadolu kültüründe bir zamanlar çok yer almış saka denilen suyun dağıtım ve taşınması için meslek grubu oluşturulmuştur. Bu yapılar Osmanlı Dönemi’ nde zengin mimari özellikleriyle farklı isimler alarak ayrıcalıkları belirtilmiştir (Arslan 2011; Büyükkol 2017; Çelik ve Sel 2008).

Tarihi çeşmeler yapıldıkları dönemin mimari ve sanatsal özelliklerini ortaya koyan minyatür plastik eserlerdir. Gerek mimari biçimlenişi, gerek süslemeleri, gerekse de kitabelerinde bulunan yazılar neticesinde tarihin tanıkları olarak kentlerde bulunmaktadır. Örnek olarak klasik dönemdeki çeşmeler taştan yapılmış sade sivri kemerli, Lale Devrinde süslemelerin fazla bulunduğu veya Barok Döneminde yapılan çeşmelerin yuvarlak kemerli olması gibi özellikler aslında dönemin mimarisini gösteren ipuçlarıdır. Çeşmeler bu örneklerdeki gibi dönemlerine göre gruplandırılabilirken konumlarına veya amaçlarına göre de sınıflandırılabilirler (Arslan 2011; Büyükkol 2017). Çeşmeler buldukları yere göre duvar, köşe, meydan, mahalle, oda, çukur, sebil, cami ve namazgahlı gibi isimler

alabilmektedirler. Çeşmelerin genel mimarisine bakıldığı zaman su haznesi (deposu), lüle (musluk), ayna taşı, kitabe, su teknesi (yalak), niş, seki, ayak, kemer ve saçak bölümlerinden oluştuğu görülmektedir (Şekil 1). Çeşmelerin lülelerinden akan suların biriktirilerek uzaklara dökülmesini sağlayan ve hayvanların su içmesi için inşa edilen yerler su teknesi, musluğun takıldığı yerde bulunan mermer levha ayna taşı, çeşmeden su almak için gelenlerin üzerine su sıçramaması ve dinlenmeleri için yapılan ve niş içerisine veya kemer ayaklarının önüne yerleştirilen yüksek yatay taştan bir düzlükler seki, çeşmelerde içine su içmek için tas konulan ve genellikle ayna taşına açılmış küçük bir niş şeklindeki boşluklar ise taşlık olarak tanımlanmaktadır. Anadolu’ da yer alan çeşmeler genellikle taş veya mermer malzemeye sahiptir. Plan tipleri ise kare, dikdörtgen, daire, elips ve çokgen biçimlidir. Farklı biçimlerde inşa edilen çeşmelerde suyun iletimi şebekeler yoluyla veya sakalar yardımıyla yapılmaktadır (Almohamad 1988; Çelik ve Sel 2008; Küçük 2020).

Şekil 1. Tarihi çeşmelerin bölümleri (Uçar, 2009).

Anadolu’ da Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’ nde yapılan imar faaliyetleri kapsamında halkın su ihtiyacını karşılamak için çeşitli bölgelerde ve üsluplarda çeşmeler inşa edilmiştir. Selçuklu Dönemi’ nde medrese, cami veya tekkelerin ön duvarında, eyvanın içinde yer almakta veya şadırvan biçimli süslemeli çeşme örneklerine rastlanılmaktadır. Osmanlı Dönemi’ nde ise 15 ve 16. yy ‘ da çok sayıda çeşme örnekleri görülmektedir. İstanbul Davutpaşa Çeşmesi, Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi, Eğrikapı Yatağan Çeşmesi sade, anıtsal ve sivri kemer formlarıyla bu dönemlere verilebilecek örneklerdir. Lale Devrine kadar sade ve sivri kemerli yapılan çeşme formları daha sonraları süslemeleri, çiçek bezemeleri ve kabartmalarla gösterişlidir. 18. yy’ da batılılaşma hareketlerinin etkisiyle çeşme biçimleri yuvarlak kemerleri ve süslemeleriyle ön planda olup bu dönemde inşa edilen Sultan III. Ahmet Çeşmesi bu dönemdeki çeşme mimarisine örnek gösterilebilir. Devam eden süreçte klasik dönemde sivri kemerlerin ve taş malzemenin yerini Barok tarzı süslemeler ve mermer malzeme almıştır. Son dönemlerde ise yapılan tarihi çeşmelerde padişah tuğraları bulunup daha yüksek formlarıyla inşa edilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve II. Abdülhamid Çeşmesi uzun ve dar yapılı olup anıtsal özellikleriyle öne çıkmaktadırlar (Akbaş 2012; Uçar 2009). Tarihi çeşmelerin bu yapısal özellikleri dönemlere ve akımlara göre değişmiştir. Trabzon kentinde yapılan çeşmelerde yapısal karakteriyle mimari akımlardan etkilenmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’ nun etkisiyle fethedildikten sonra suya verilen önemin artmasıyla Trabzon içerisinde çok

sayıda çeşmeler yapılmış ve her dönemde yapılan çeşmeler bulunduğu yüzyılın izlerini göstermişlerdir. Örnek olarak Trabzon Abdülhamit Çeşmesi ve Abdullah Paşa Çeşmeleri anıtsal görünüşleri ile 19. yy dönem özelliklerini göstermektedirler.

Çalışmanın amacı, Trabzon merkezde bulunan Osmanlı Dönemi' ne ait çeşmelerin genel yapısını ortaya koyarak tipolojik olarak değerlendirme yapmak ve korunmaları için öneriler oluşturmaktır. Çalışma alanı olarak Trabzon içerisinde günümüzde var olan veya yıkılmış ancak belgeleri bulunan çeşmeler analiz edilerek çalışmaya yön verilmektedir. Trabzon içerisinde Osmanlı Dönemi' nde yapılan birçok çeşme olup bazıları aktif bazıları pasif bazıları ise günümüze ulaşmamışlardır. Çalışma kapsamında yeterli belgelerine ulaşılan ve tarihi öneme sahip çeşmeler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken Trabzon Merkez içerisinde bulunan Kavak Meydanı Şadırvanı, Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesi, Abdülhamit Liman Çeşmesi, Abdullah Paşa Çeşmesi, İskender Paşa Çeşmesi, Kıroğlu Çeşmesi, 2 nolu Çeşme ve Kethüda Zade Hacı Emin Ağa Çeşme' sine gidilerek alan içinde gözlemler yapılarak bu çeşmelerin günümüzdeki durumları ortaya koyulmuştur. Yerinde yapılan tespit çalışmaları ile çeşmelerin değişen mimarileri açıklanmıştır. Bu çeşmelerin yanında Trabzon merkezde bulunan diğer tarihi çeşmelerin bilgilerine yazılı ve görsel kaynaklardan ulaşılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Trabzon' da Tarihi Çeşmeler

Trabzon çeşmeler bakımından zengin bir kent olup Türk Dönemi' nde kaynak sularından beslenen 100'e yakın çeşme yapıldığı bilinmektedir. Maalesef bu yapıların büyük çoğunluğu ya yıkılmış ya da kötü onarımlarla tanınmayacak hale gelmiştir (Karpuz,1990). Trabzon' un, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle birlikte çeşitli mahallelerinde çeşmeler inşa edilmiştir. Günümüzde ise gerek kullanım oranlarının düşmesi gerek boyutsal yapılarının küçük olmasından kaynaklı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde yapıları bozulmuş bazıları ise yok olmuştur. Trabzon Kent İçi Kültür Envanteri kitabında Trabzon içerisinde toplam 59 tane tarihi çeşme tespit edilmiştir. Bunların 24 tanesinin yeri belli değil veya yıkılmış olabileceği geriye kalanların ise günümüzde mevcut olan çeşmeler olduğu belirtilmiştir. Mevcut olan 26 adet çeşmeden 9 tanesinin sadece kitabesi kalmış olup Ayasofya Müzesi' nde bulunmaktadır (Tablo 1) (Özen vd., 2010).

Tablo 1. Trabzon' da Bulunan Tarihi Çeşmelerin Listesi

	GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN VE YERİ TESPİT EDİLEMEYEN ÇEŞMELER	GÜNÜMÜZDE VAR OLAN ÇEŞMELER
1	Ayasofya Çeşmesi	Abdullah Paşa Çeşmesi
2	Aldıkaçtı Çeşmesi	Abdülhamid Liman Çeşmesi
3	Değirmencioglu Çeşmesi	Arafil Boyu Çeşmesi
4	Derviş Ali Kaptan Çeşmesi	Askeri Çeşme-1
5	Emin Alemdar Çeşmesi	Baruthane Çeşmesi
6	Gümrük Çeşmesi	Çarıklı-Zade Hacı İsmail Çeşmesi
7	Hacı Ahmet Çeşmesi	Hafız Mehmet Çeşmesi
8	Hacı Kasım Çeşmesi	İskender Paşa Çeşmesi-1
9	Hacı Yahya Çeşmesi	İskender Paşa Çeşmesi-2
10	Kalcioğlu Mehmet Ağa Çeşmesi	İskender Paşa Çeşmesi-3
11	Karnaloğlu Çeşmesi	Kavak Meydanı Çeşmesi
12	Kavaklı Çeşme	Kaya Kilisesi Çeşmesi
13	Kemer Çeşmesi	Kethüda Zade Hacı E.Ağa Çeşmesi 1
14	Komar Çeşmesi	Kethüda Zade Hacı E.Ağa Çeşmesi 2

15	Konak Çeşmesi	Kıroğlu Çeşmesi
16	Maşatlık Çeşmesi	Manastır Çeşmesi
17	Musapaşa Çeşmesi	Seyid Hacı Mehmed Çeşmesi
18	Nemlizade Şevkibey Çeşmesi	Soğuk Çeşme
19	Saltoğlu Çeşmesi	Çeşme-1
20	Tekke Çeşmesi	Çeşme-2
21	Tuzlu Çeşme	Çeşme-3
22	Vişne Çeşmesi	Çeşme-4
23	Yalı Çeşmesi	Çeşme-5
24	Faroz Çeşmesi	Çeşme-6
25		Çeşme-7
26		Çeşme-8
27		Askeri Çeşme-2
28		Hacı Hüseyin Ağa Çeşmei
29		Hazinedarzade Seyyid Osman Paşa
30		İskender Paşa Çeşmesi-4
31		Kırzade Çeşmesi
32		Kulaklı Çeşme
33		Kürekçi Bacı Çeşmesi
34		Osman Paşa Sebili
35		Ruşen Ağa Çeşmesi
NOT	Tablo kaynaktan yararlanılarak oluşturulmuştur (Özen vd., 2010).	

SADECE KİTABESİ
OLANLAR

Trabzon kent merkezi civarında bulunan çeşmeler farklı yerlere inşa edilmişlerdir. Bu noktada özellikle Trabzon' da mahalle sayılarının artması ve şekillenmesiyle çeşmelerin çoğaldığı söylenebilir. Özellikle Osmanlı Dönemi' nin son yıllarına doğru sadece cami veya kamu binası çevresinde değil konut sayısının fazla olduğu mahallelerde de homojen dağılımla çeşmeler yapılmıştır. Ancak kentin batı tarafındaki mahallelerin daha geç dönemde oluşmasından kaynaklı kentin batı tarafındaki tarihi çeşme sayıları daha az olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 2).

141

Şekil 2. Trabzon kent çevresinde bulunan tarihi çeşmelerin konumları

Trabzon' da günümüzde mevcut olan 26 tane çeşme yapısı bulunmaktadır. Bu çeşmeler bazıları kent içerisinde estetik, kültürel ve tarihi değerleriyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle kent merkezinde tarihi yapılarla birlikte olan çeşmeler kaynaklara detaylı biçimde işlenmiştir. Trabzon genelinde tarihi çeşme denildiği zaman öne çıkan tek şadırvan yapısı olan Kavak Meydanı Şadırvanı, Seyyid Mehmet Paşa Çeşmesi, Abdülhamit Liman Çeşmesi ve Abdullah Paşa Çeşmesi ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Bunların dışında geriye kalan çeşmelerin tipolojik olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme kısmında İskender Paşa Çeşmeleri, Kethüda Zade Emin Ağa Çeşmeleri, Barutzade Çeşmesi, Kıroğlu Çeşmesi ve 2 Nolu Çeşme yapıları öne çıkan diğer çeşmelerdir.

1.1 Kavak Meydanı Şadırvanı

Kavak Meydanı Şadırvanı altıgen planlı ve parke taşla döşenmiş bir zemine yapılmıştır. Kubbe kasnağı altıgen olup moloz ve kesme taşlardan yapılmıştır. Sütunlar kubbeye yakın yerlerden sivri taş kemerlerle, sütun başlıklarından ise köşeli demirlerle birbirlerine bağlanmıştır (Horuloğlu,1983). Çeşmenin ortasında altıgen bir su haznesi bulunmaktadır. Su haznesinde bulunan musluklar aktif olup günümüzde kullanılmaktadır (Şekil 3). Kavak Meydanı Şadırvanı konumu itibari ile önemli olup yakın zamanda restorasyonu yapılmıştır. Bu bağlamda cephelerindeki sıva sökülerek taş görünüm ortaya çıkartılmıştır. Bunun yanında su haznesi ve oturma bölümleri boyanarak mekanik yöntemle (kumlama) temizlenmiştir. Kubbe örtüsü ve çevre kısmındaki taşlarda yapılan onarım işlemleriyle yeni görünüm kazanmıştır.

Şekil 3. Trabzon Kavak Meydanı Şadırvanı

1.2 Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesi

Özgün halinde İnönü Caddesi üzerinde, bugünkü jandarma binasının karşısında inşa edilmiş olan Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesi günümüzde Trabzon Atapark'ın kuzey tarafına taşınmıştır. Sultan II. Bayezid zamanında Seyyid Mehmed tarafından yaptırılmış olan çeşme klasik tarzda sade sivri bir kemeri ile orijinal bir kitabesi bulunmaktadır (Şekil 4). Osmanlı şehzadelerinin Han ünvanının kullanması yasak olduğu halde Yavuz Sultan Selim Trabzon halkı tarafından çok sevilip sayıldığı için çeşmenin kitabesinde Han ünvanı yazmaktadır (Horuloğlu 1983; Karpuz 1990). Bu yapı renkli taş malzeme uygulamasının Trabzon' daki çeşmeler üzerinde tek örneğidir. Çeşme günümüzde restorasyon çalışması yapılmış ancak musluk kısmında meydana gelen yosunlaşmalar bakım sonrası yeniden oluşmuştur.

Şekil 4. Seyid Hacı Mehmet Çeşmesi ve günümüzde boya yapılmış hali

1.3 Abdülhamit Liman Çeşmesi

Abdülhamit Liman Çeşmesi mimari biçimlenişi olarak Trabzon’ da yer alan farklı çeşme yapılarındandır. İskender Paşa Mahallesi, İskele Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kitabesinden 1893 yılında Sultan Abdülhamit döneminde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Dikdörtgen bir cepheye sahip, iki yarım sütunla üç bölüme ayrılan çeşmede kabartmalı motifler ve iki yanında bulunan dört köşeli akantus yapraklı yivli sütunlar bulunmaktadır. Başlıkların üzerinde cephe boyunca devam eden geniş korniş ile kabartmalı şeridin üstünde yer alan kitabe Sultan Abdülhamit’ in tuğrası ve yapım tarihi bulunmaktadır (Albayrak 2010; Karpuz 1990). Günümüzde bu çeşme yapısına restorasyon yapılmıştır. Taşlarında ve korniş kısımlarında oluşan bozulmalar giderilmiştir. Aynı zamanda otlar ve yosunlaşmalar temizlenmiştir. Padişahın tuğrası da temizlenerek ayağa kaldırılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Trabzon Abdülhamit Liman Çeşmesi

1.4 Abdullah Paşa Çeşmesi

Abdullah Paşa Çeşmesi ampir üslubunda yapılmış olup çeşmenin aynalık kısmında dokuz satır halinde onsekiz beyitten oluşan Farsça yazılmış kitabesi bulunmaktadır (Karpuz,1990). Özgün haliyle Trabzon Taksim Caddesi üzerinde inşa edilen yapı günümüzde Gülbahar Hatun Mahallesi içerisinde Zağnos Sur burcunun doğu duvarına taşınmıştır. Dikdörtgen tabanlı ve tamamen mermer olarak inşa edilmiştir (Şekil 6). Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında Sultan Abdülmecid' in tuğrası, tuğranın yanlarında kıvrık dallar ve yanlarda birer adet rozet bezemeleri

yer almaktadır. Çeşmenin lüle yerinde stilize bir hayat ağacı yer bulunmaktadır. Günümüzde çeşmenin musluk başının kesildiği ve musluk çevresinde mermer malzemenin üzerinde kararmalar olduğu görülmektedir.

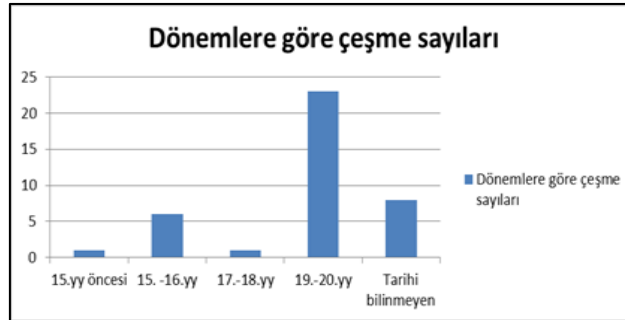

Şekil 6. Abdullah Paşa Çeşmesi

2. Trabzon' da Tarihi Çeşmelerin Tipolojik Açından Genel Değerlendirilmesi

2.1. Dönemlere göre Değerlendirme

Çalışma kapsamında günümüze ulaşan 35 çeşme ele alınarak bunların içerisinde mevcut olan 26 tanesi mimari özelliklerine göre listelenmiştir. Trabzon' da envanterleri bulunan çeşmelerden sadece bir tanesi mağara içine dikdörtgen şeklinde oyuk açılarak yapılan Kaya Kilisesi Çeşmesi 5.yy Bizans yapısı olup geriye kalan 25 çeşme Osmanlı Dönemi içinde çeşitli yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Özen vd. 2010) (Tablo 2). Trabzon' da Osmanlı Dönemi çeşmelerinden günümüze ulaşanların büyük çoğunluğu 19.yy ve 20.yy yapılarıdır. Bu yüzyıllarda mahalle oluşumlarının artması ve kentsel değişimlerin yaşanması sonucu çeşme sayılarının arttığı gözlenmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Trabzon' da bulunan çeşmelerin dönemlere göre sayıları

2.2. Konumlarına göre Değerlendirme

Trabzon' da yapılan çeşmeler konumlarına göre değişik tipte sokak çeşmeleri olarak çoğunlukla duvara bitişik biçimde inşa edilmişlerdir. Buldukları yere göre Trabzon'daki tarihi çeşmelerin 21 tanesi mimariye bağımlı herhangi bir yapının duvarına bitişik inşa edilmiştir. Sadece 4 tanesi mimariden bağımsız olarak konumlanmıştır. Bunlar Abdülhamit Liman Çeşmesi, Hafız Mehmet Çeşmesi, Barutzade Çeşmesi ve Kavak Meydanı Şadırvanı'dır. Genel mimari görünüşleri bakımından düz cepheli olanlar ile sivri kemerli olanları yaygındır. Bu çeşmeler akarsuya bağlı olarak çalışmakta ve arka kısımlarında su depoları bulunmaktadır. Bu grup içerisinde yer alan günümüze ulaşan tek şadırvan ise 16.yüzyıla tarihlenen Kavak Meydanı Şadırvanı'dır. Ayrıca konum ve biçimleniş olarak listedeki çeşmelerden ayrılmaktadır (Tablo 2).

2.3. Mimari Elemanlarına göre Değerlendirme

Trabzon' da yapılan çeşmeler tipolojileri bakımından dikdörtgen tabanlı veya dikdörtgene yakın planlı olarak inşa edildikleri görülmektedir. Sadece Kavak Meydanı Şadırvanı altıgen planlı olarak inşa edilmiştir. Trabzon'da mevcut olan 26 adet çeşmeden bir tanesi Osmanlı Dönemi' ne ait olmadığı için çalışmaya konu olan 25 çeşmenin

cephe durumlarına göre mimari yapıları incelendiğinde 11 tanesi tek ve sivri kemer formlu, 5 tanesi tek ve yuvarlak kemer formlu, 4 tanesi ise tek cepheli düz kemer formuna sahiptir. Bunların dışında Kıroğlu Çeşmesi iki cepheli ve düz kemerden, Fatih Camisi'nin karşısındaki 2 Nolu Çeşme isimli yapı iki cepheli ve düz kemerden, Abdülhamid Liman Çeşmesi yan yana üç kemerli ve düz formlu olup, Kavak Meydanı Şadırvanı altı cepheli ve yuvarlak kubbeden oluşmaktadır (Tablo 2).

Trabzon tarihi çeşmelerinde, temel yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesinde ise nadir görülen renkli kesme taşlar kullanılmıştır. Bunun dışında mermer malzemesi ise genel olarak Anadolu'nun her yerinde 20. yüzyıla yakın tarihlerde inşa edilen çeşmelerde fazlaca kullanılmaya başlanmıştır. Trabzon'da ise tamamen mermer olarak inşa edilen çeşme Abdullah Paşa Çeşmesi'dir. Bunun dışında mermer malzeme çeşmelerin kitabelerinde veya aynalık kısımlarında kullanılmaktadır.

Tarihi çeşmelerde kemer belirleyici yapı elemanı olup Trabzon çeşmelerinde üç tip kemer kullanılmıştır. Düz, sivri ve yuvarlak kemer tiplerinin kullanıldığını görülmektedir. Kemer formlarının dışında nişli veya nişsiz düz cephe olarak yapılan çeşmeler vardır. İncelenen 25 çeşmenin 17 tanesi nişli geriye kalanlar nişsiz düz cephe olarak yapılmıştır. Bunlar İskender Paşa Çeşmesi 2-3, Çarıkçızade İsmail Çeşmesi, Abdülhamit Liman Çeşmesi, Hafız Mehmet Çeşmesi, Barutzade Çeşmesi' dir (Şekil 8). Çeşme duvarları ise üst örtüyü ve kemeri taşımak için kullanılmıştır. Bazı çeşmelerde duvarların altında taşıyıcı ayaklar vardır. Nişsiz düz cepheli 8 çeşmenin taşıyıcısı duvar olup geriye kalan 17 çeşmenin taşıyıcıları ayaklardır.

Şekil 8. İskender Paşa Çeşmesi ve Barutzade Çeşmesi

Trabzon çeşmelerinde su depoları genellikle çeşmenin devamı gibi görünmektedir. Su depoları enine ya da boyuna dikdörtgen formda yerleştirilmiştir. İncelenen çeşmelerin bazılarında ise, çeşmenin arkasında çok dar şekildedir. Bazılarında ise su deposu yıkılmıştır. Ayrıca incelenen çeşmelerin su yalaklarının büyük bir kısmı ise günümüze ulaşamamıştır. Bunun en büyük nedeni çeşmelerin önünden geçen yolların zamanla kotlarının yükselmesidir. Günümüzde yalak kısmı korunan 8 tane çeşme vardır. Bunlar Seyid Hacı Mehmet, Abdullah Paşa, Abdülhamit Liman, Manastır Çeşmesi, Barutzade Çeşmesi, Kıroğlu Çeşmesi, 2 Nolu Çeşme ve Kethüda Emin Zade Paşa çeşmeleridir (Şekil 9).

Şekil 9. Kethüda Emin Zade Paşa 2 Çeşmesinin günümüzdeki durumu
Trabzon'daki çeşmelerin çoğunda ayna taşı yıkılmış sonradan kesme taş ile duvar örülmüştür. Sadece Abdullah Paşa Çeşmesi'nde süslemeli ayna taşı, yuvarlak biçimli ayna taşı olan 2 Nolu Çeşme ve Manastır Çeşmesi'nde düz ayna taşı bulunmaktadır. Trabzon'daki çeşmelerden sadece Abdulhamit Liman Paşa Çeşmesinde sekiler mevcuttur. Trabzon'da taslık nişi bulunan çeşmeler Manastır Çeşmesi ve Ayasofya Çeşmesi'dir. Süsleme açısından değerlendirildiğinde ise Trabzon çeşmeleri genellikle sade görünümündedir. Süsleme yapı elemanlarıyla sağlamış olup Trabzon'da 2 tane çeşmede padişahın tuğrası bulunmaktadır. Bunlar Sultan Abdülhamit'in tuğrasını bulduran Abdülhamit Liman Çeşmesi ile Sultan Abdülmecid'in tuğrasını bulduran Abdullah Paşa Çeşmesi'dir. Bunlarla beraber süslemesi olan 4 tane çeşme vardır. Abdullah Paşa Çeşmesi'nin hayat ağacı olan ayna taşı, üçgen alınlık ve yapraklı sütunlar bulunmaktadır. Abdülhamit Liman Çeşmesi'nde ise motiflere sahip sütun ve kornişler ile akantus yaprak motifli yivli sütun başlıkları vardır. Kiroğlu Çeşmesi'nin yalak kısmında yıldız motifleri varken 2 Nolu Çeşme'de bezemeli alın bölgesi ve bezemeli kurnalar yapılmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Kiroğlu Çeşmesi ve 2 Nolu Çeşme

Trabzon merkez ve çevresinde yer alan tarihi çeşmelerin genel morfolojik çalışması bakımından mimari özelliklerine göre durumları tabloda listelenmiştir (Tablo 2). Çalışma kapsamında Trabzon Kent İçi Kültür Envanteri kitabından ve bizzat yerinde yapılan gözlemler sonucu yeterli belgelerine ulaşılan çeşmelerin mimari özellikleri ve yapı elemanlarının durumları üzerine sayısal verileri değerlendirilmiştir. Yapılan tespitler sonucunda konumlarına göre sınıflandırma yapıldığında duvara bitişik toplam 18, bağımsız olarak 7 çeşme tespit edilmiştir.

Cephe formlarına göre 10 tane düz kemer, 11 tane sivri ve 3 tane yuvarlak kemere sahip çeşmeye rastlanılmıştır. Cephe sayısına göre Trabzon’ da bulunan çeşmelerin büyük çoğunluğu tek cepheli olduğu anlaşılmış, 2 tanesi çift ve 1 tanesi ikiden çok cepheli olduğu görülmektedir. Trabzon merkez ve çevresinde tespit edilen çeşmelerin 23 tanesinde kitabe bulunmakta iken 11 tanesinin kitabesi yoktur. Trabzon’ daki, tarihi çeşmelerin genel olarak sade biçimli olarak tasarlandığı sadece 4 tanesi süslemesi bakımından öne çıkmaktadır. Günümüzde Trabzon’ da bulunan ve ayakta olan 25 tane çeşmenin 15 tanesi aktif olarak çalışmakta olup geriye kalanlar pasif olarak bulunmaktadır. Tabloda yapılan değerlendirmede 5 tane çeşmenin görsellerine ulaşılamamış ve sadece literatür çalışmaları sonucu mimarileri tipolojik olarak incelenmiştir.

Tablo 2. Trabzon Tarihi Çeşmelerin Mimari Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi

Çeşme No	Çeşmenin Adı	Görsel	Yy.	Konum		Cephe Formu			Cephe Sayısı			Kitabe		Süsleme		Durumu	
				Duvana bağlı	Bağımsız	Düz Kemer	Sivri Kemer	Yuvarlak Kemer	Tek Cepheli	Çift Cepheli	3 + Cepheli	Var	Yok	Süslemeli	Sade	Aktif	Pasif
Çeş-01 1844	Abdullah Paşa Çeşmesi		19.yy														
Çeş-02 1893	Abdülhamid Liman Çeşmesi		19.yy														
Çeş-03 -	Arafil Boyu Çeşmesi		-														
Çeş-04	Askeri Çeşme-1		-														
Çeş-05 1905	Baruthane Çeşmesi		20.yy														
Çeş-06 1883	Çarıklı-Zade Hacı İsmail Çeşmesi		19.yy														
Çeş-07	Derviş Çeşme.																
Çeş-08	Faroz Çeşme.																
Çeş-09 1883	Hafız Mehmet Çeşmesi		19.yy														
Çeş-10 1519	İskender Paşa Çeşmesi-1		16.yy														
Çeş-11 1523	İskender Paşa Çeşmesi-2		16.yy														
Çeş-12 1557	İskender Paşa Çeşmesi-3		16.yy														
Çeş-13 -	Kavak Meydanı Çeşmesi		-														
Çeş-14	Kaya Çeşme.																

Çeş-15 1834	Kethüda Zade Hacı E. Ağa Çeşmesi-1		19.yy															
Çeş-16 1836	Kethüda Zade Hacı E. Ağa Çeşmesi-2		19.yy															
Çeş-17 -	Kıroğlu Çeşmesi		-															
Çeş-18 1839	Manastır Çeşmesi		19.yy															
Çeş-19 1500	Seyid Hacı Mehmed Çeşmesi		16.yy															
Çeş-20 -	Soğuk Çeşme		-															
Çeş-21	Tuzlu Çeşme																	
Çeş-22	Yalı Çeşmesi																	
Çeş-23 -	Çeşme-1		-															
Çeş-24 -	Çeşme-2		-															
Çeş-25 -	Çeşme-3		-															
Çeş-26	Çeşme-4		-															
Çeş-27 -	Çeşme-5		-															
Çeş-28 -	Çeşme-6		-															
Çeş-29 1718	Çeşme-7		-															
Çeş-30 -	Çeşme-8		-															
Çeş-31 1884	Askeri Çeşme-2		19.yy															
Çeş-32 1866	Hacı Hüseyin Ağa Çeşmei		19.yy															
Çeş-33 1842	Hazinedar S. Osman Paşa Çeşmesi		19.yy															
Çeş-34 1868	İskender Paşa Çeşmesi-4		19.yy															
Çeş-35 1899	Kırzade Çeşmesi		19.yy															
Çeş-36 1483	Kulaklı Çeşme		15.yy															
Çeş-37 1845	Kürekçi Bacı Çeşmesi		19.yy															
Çeş-38 1838	Osman Paşa Sebili		19.yy															
Çeş-39 1868	Ruşen Ağa Çeşmesi		19.yy															
TOPLAM			-	18	7	10	11	3	22	2	1	23	11	4	21	15	10	
NOT			Tablo kaynaktan yararlanılarak oluşturulmuştur (Özen vd., 2010).															

3. Trabzon Tarihi Çeşmelerin Koruma Sorunları

Trabzon içerisinde korunması gereken yapılar içerisinde çeşme yapıları çoğu zaman geri planda kaldığı veya önem verilmediği görülmektedir. Tarihi çeşmeler Anadolu' nun birçok yerinde olabildiği gibi Trabzon' da da ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle veya tarihi değeri hiçe sayılarak yok olma süreci yaşayabilmektedir. Çeşmelere yönelik koruma çalışmaları yapılmayışının yanı sıra, mevcut konumlarından dolayı da sorunlar yaşamaktadırlar. Bu anlamda günümüze ulaşmayı başarmış olan çeşmelerin kent içerisinde yol aksları veya yeni binalar arasında sıkıştıkları gözlemlenmektedir.

Trabzon' daki çeşmelerin yarısına yakını zaten kullanılmadığı için bakımsızlıktan harap halde aynı zamanda insanların vandalizm davranışlarına sahne olmaktadır. Çeşmelere çöp yığınları atma veya spreyle boyalarla hunharca yazı yazılması gibi eylemlerin yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında imar faaliyetleri kapsamında tarihi çeşmeler ilk gözden çıkarılan eserler olup yıkılmaktalar ya da su depoları veya yalak kısımları gibi bölümleri yok olabilmektedir.

Çeşmelerin işlevsel önemi, günümüzde suyun her yere kentsel şebekeler yoluyla ulaşması sonucu azalmaktadır. Bunun yanında sosyal anlamda çeşmelerin varlığı farklı işlevsel yapıların çoğalması ve buluşma mekanlarının değişmesiyle de azaldığı görülmektedir. Bu olumsuz etkiler sebebiyle çeşme yapıları kolayca yıkılabilmektedir. Aslında çeşme yapılarının özellikle Osmanlı Dönemi' nde ki önemine istinaden cami, han, hamam yapıları gibi anıtsal değeri göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca çeşmelerin estetik değeri, kültürel özelliği, kent tipolojisinde belirleyici olma ve su sağlama açısından da kentlere yardımcı olan yapı parçalarıdır. Kentteki rolünün yanında insanlar ve diğer canlılar için gerekli olan yapılardır. Özellikle çeşme yapıları dinlenme ve park gibi alanlarda bulunan insanların su ihtiyacını gidermesinin yanı sıra, hayvanların suya ulaşması ve çevre sulamasının erişilebilirliği bakımından günümüzdeki katkısı devam etmektedir.

Çeşmelerin fiziksel açıdan kötü durumdaki örneklerinden yola çıkarak bozulmalarının iç ve dış nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Birçok tarih eser kategorisindeki yapılar gibi çeşmeler de doğal etkenler olarak yapısal ve malzemeye bağlı zamanla oluşan sorunları kapsarken, dış kaynaklı sorunlar olarak insanların verdiği zararlar ve kentleşme etkileri sonucunda oluşan sorunlar görülmektedir (Ahunbay, 2011; Tokur, 2019). Bu kapsamda; Trabzon' daki tarihi çeşmeler incelendiğinde dış kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir. Kısmen kullanılan malzemeye ve strüktürel sorunları yaşayan çeşmelerde bozulmalar olduğu görülmektedir. Örnek olarak Abdülhamit Liman Çeşmesi' nde yapısal olarak malzeme bozulmaları görülmekte, Seyyid Hacı Mehmet Çeşmesi yalak kısmında yosunlaşmaya bağlı bitkilenmeler mevcutken, Abdullah Paşa Çeşmesi' nde ise metal lülelerdeki paslanmaya bağlı kirlenmeler olduğu ve bakımlarının yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Dış nedenlere bağlı hasar gören ya da koruma sorunları oluşan çeşmeler daha yoğunlukta olup özellikle insanların verdiği zararlar ve bayındırlık faaliyetleri sonucu hasar gören çeşmeler bulunmaktadır. Yol veya bina çalışmaları kapsamında yalak ve seki kısımları yıkılan ya da dolgu altında kalan çeşmeler oldukça fazladır. İnsanların verdiği zararlar spreyle boyayla resim yapılması, trafik ve hava kirliliğinin artması sonucu yapıdaki kirlenmeler, reklam ve afişlerin asılması ve aslına uygun olmayan koruma çalışmaları olarak gösterilebilir. Trabzon' da Barutzade, Arafil Boyu, Manastr ve Çarıkcı-Zade Hacı İsmail Çeşmeleri özellikle insan kaynaklı zararlara maruz kalmaktadır. Trabzon genelinde bazı çeşmeler ise yıkılarak yeniden yapılmıştır. Bu çeşmelerden İskender Paşa Çeşmesi ve Kethüda Zade Çeşmesi-2 aslına uygun olmayan biçimde yeniden yapılmıştır. Aynı zamanda konumları da değişen

ve bulunduğu parselden farklı yere taşınan çeşmeler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Abdullah Paşa Çeşmesi Trabzon Taksim Caddesi' nde yer alırken günümüzde Zağnos Surlarına konumlandırılmıştır. Abdullah Paşa Çeşmesi' nin yeni yerinde işlevsiz ve slüet açısından uygun olmayan bir konuma taşındığı görülmektedir. Tarihi çeşmelerin çevresiyle birlikte bir bütün olduğu varsayılırsa başka yere taşınması tartışılması gereken sorunlardandır.

4. Sonuçlar ve Öneriler

Çeşmeler Türk Mimarisi' nde sağlık ve dini amaçlı yapılan önemli su yapılarındandır. Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Dönemi' nde inşa edilen çeşmeler yapıldıkları konum ve yaptıran kişiler bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra çeşme yapıları kentteki plastik eser olarak öne çıkan mimari simgelerdir. Anadolu' da yer alan birçok tarihi çeşme gibi Trabzon' da da birçok tarihi çeşme bulunmaktadır. İşlevsel özelliği kaybolmuş olan bu çeşmelerin bazılarının suyu akmasına rağmen bakımsızlıktan veya vandalizm eylemlerinden dolayı harap halde oldukları gözlenmektedir. Hatta çoğunun günümüze ulaşamadığı açıklanmaktadır.

Tarihi çeşmeler; kentler için sanatsal değer taşıyan yapılar olduğu ve tarihe tanıklık ettiği için korunması gerekli mimari yapılar olarak kabul edilmektedir. Ancak tarihi çeşmelerin mimari değerinin önemsenmemesi sonucu yıkılmaları kentler ve tarihi kimlik için büyük kayıplardır. Sanatsal, estetik ve mimari değerleri göz önüne alınarak çeşmelerin bakımlarının yapılması diğer anıtsal eserlerin onarımlarına göre daha kolaydır. Tarihi çeşmeler için yapılabilecek müdahalelerin başında, tarihi çeşmelerin koruma altına alınarak tarihi eser niteliği taşıması sağlanmalıdır. Sonrasında; tamamen veya kısmi olarak yıkılan mimari değere sahip çeşmelerin aslına uygun olarak rekonstrüksiyonlarının yapılarak kente geri kazandırılmaları gelmektedir. Harap halde veya bakımsız kalan çeşmelerin ise restorasyon uygulamaları yapılması ve mümkün olduğu kadarıyla özgün halleriyle geleceğe aktarılmaları gerekmektedir. Tarihi yapılarda olduğu gibi çeşmelerin de sürdürülebilirliğini sağlamak adına su şebekeleri kontrol edilerek su iletimi ile işlevinin devamlılığı sağlanmalıdır. Yapılacak restorasyon uygulamalarının ve yenileme bakım çalışmalarının aslına uygun olarak tarihi esere saygı duyularak yapılması gerekmektedir. Özellikle kültürel mirasa yönelik etkinliklerin kent içerisinde artmasıyla insanların vermiş olduğu zararlar önlenmelidir. Bunun için çeşmelerin bilimsel kurulların denetiminde ve devletin veya gönüllü kuruluşların da yardımıyla korunması sağlanmalıdır. Bilimsel kurul, tarihi çeşmelerin öncelikle projelendirme aşamasında aslına uygun biçimde onarımları için gerekli olan tespit ve müdahale kararlarının verilmesi sağlamalıdır.

Trabzon merkez ve çevresinde yer alan çeşmelerin birçoğunun bakıma ve restorasyona ihtiyacı olduğu gözlemlenmiştir. Restorasyon çalışması yapılanlarında belli periyotlar halinde kontrollerinin sağlanarak zaman içinde korumalarının sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Trabzon kenti içerisinde özellikle son yıllarda çeşmelere yönelik olarak, Trabzon Ortahisar Belediyesi son bir yılda yaklaşık 15 adet tarihi çeşmeyi restorasyon çalışması yapılmasını öngörmüştür. Bunların içinden Yalı Çeşmesi ve Abdülhamit Çeşmesi belediye tarafından 2020 yılı içerisinde restorasyon çalışmaları yapılan çeşmelerden bazılarıdır. Trabzon' da Barutzade, Arafil Boyu, Manastır, Çarıkçı-Zade Hacı İsmail, Kethüda Zade Emin Ağa Çeşme' si gibi birçok çeşme onarıma ihtiyaç duymaktadır. Restorasyon çalışmaları kapsamında çeşmelerin özellikle musluk ve yalak kısımlarında sık sık oluşabilen yosunlaşmalar, kararmalar ve bozulmalara yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu sorunların önüne geçebilmek için sık aralıklarla çeşme çevresinin temizlenmesi ve taş yüzeyi üzerine nefes alan koruyucu

katmanların sürülmesi önerilebilir. Çeşmelere yönelik restorasyon çalışmaları Trabzon kent genelinde giderek artmalı ve yapılan müdahalelerin öneminin basın iletişim yoluyla halka açıklanması ile bilinçlenme sağlanmalıdır.

Tarihi çeşmelerin kültürel ve mimari özellikleri gereği tarihe referans veren sosyolojik yapılar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü çeşme yapıları sadece yapısal, işlevsel özelliği ve sosyal çevreye katkı sağlamanın yanında suyun hayat kaynağı olması açısından canlıların ekosistemindeki yararları yadsınamaz. Ancak; bu bilince sahip olmayan kişiler tarafından çeşmeler kent içerisinde yok edilebilmektedir. Çalışma kapsamında özellikle çeşme yapılarının tarihi değerleri ile ortaya koyulması ve çeşme yapılarının yaşatılması amacıyla korumacı bakış açısı oluşturacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2011). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, 6. Baskı, Yem Yayın, İstanbul.
- Akbaş, M. (2012). Isparta İli ve İlçeleri Türk Dönemi Çeşmeleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Albayrak, H. (2010). Trabzon'da İki Tarihi Mekân, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- Almohamad, A. (1988). Osmanlı Döneminde Yapılan Çeşmelerin Özellikleri ve Son Durumu ile İlgili Bir Değerlendirme, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Arslan, S. M. (2011). İstanbul'da Suyun Serüveni ve KUDEB Çeşme Restorasyonu Örnekleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (13), 39-59.
- Büyükkol, S. (2017). Çeşme Kültürünün Türk Resmine Yansımaları, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(39), 3245-3256.
- Çelik, M. Y., & Sel, H. (2008). Afyondaki Tarihi Çeşmelerde Doğal Taş Kullanımı ve Restorasyonu, *MERSEM'2008 Türkiye VI. Mermer ve Doğaltaş Sempozyum*, 39-59.
- Horuloğlu, Ş. (1983). Trabzon ve Çevresi' nin Tarihi Eserleri, Er Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Karpuz, H. (1990). Trabzon, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Küçük, A. (2020). Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Tarihi Çeşmeler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Uçar, H. (2009). Manisa Çeşmeleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özen, H., Tuluk, Ö. İ., Engin, H. E., Düzenli, H. İ., Sümerkan, M. R., Tutkun, M., Üstün Demirkaya, F. ve Keleş, S. (2010). Trabzon Kent İçi Kültür Envanteri, 1. Baskı, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- Tokur, Ö. (2019). Samsun Bafra' da Bulunan 18. Ve 20. Yüzyıl Çeşmeleri ve Bu Çeşmelerin Koruma Problemleri, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.